

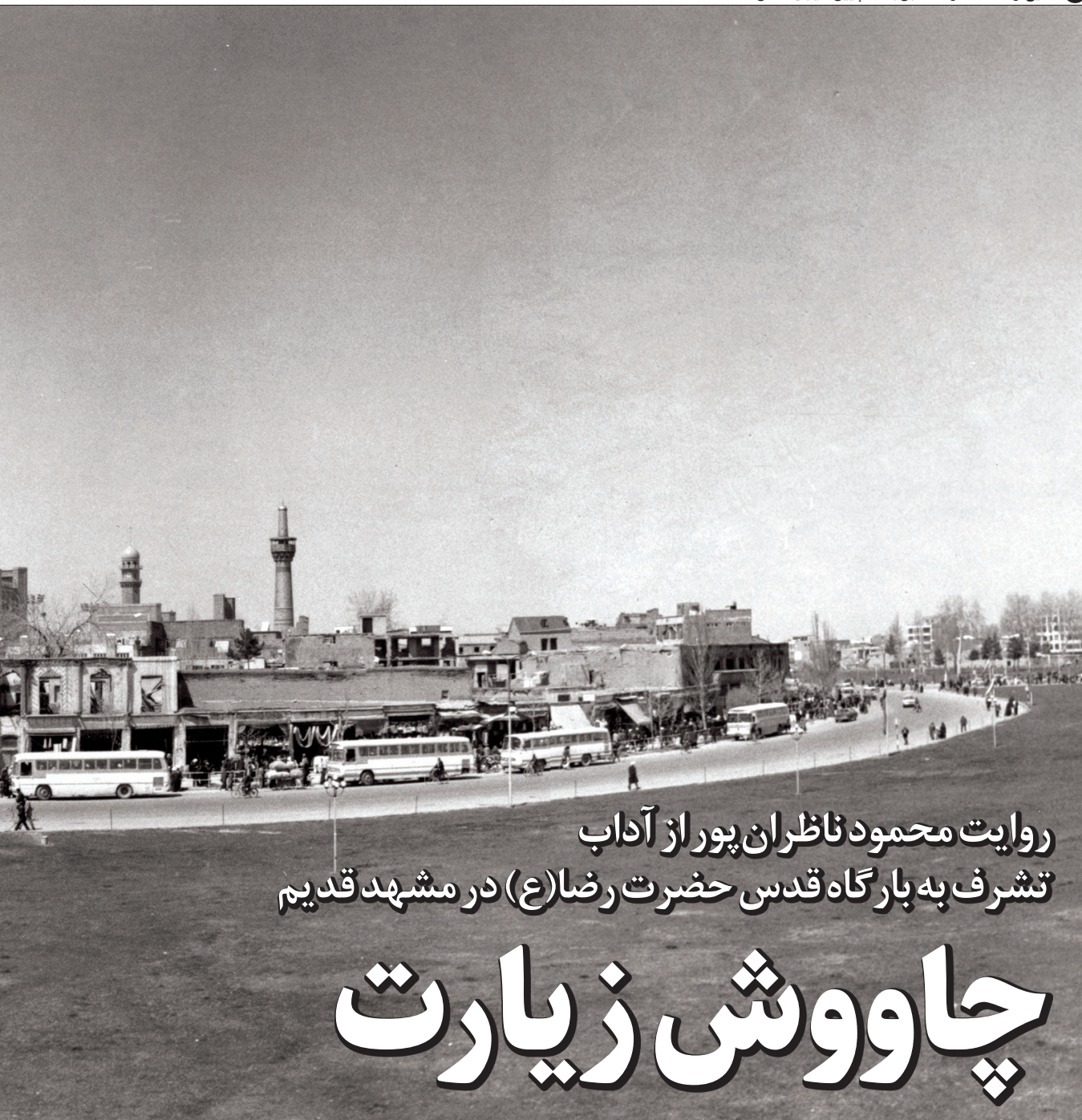

مشهد / خراسان رضوی

حسن احمدی فرد

عکس‌ها: آرشیو

نمایی از فلکه حضرت، مقابل بستی پایین خیابان - سال ۱۳۵۴

روایت محمود ناظران پور از آداب تشریف به بارگاه قدس حضرت رضا (ع) در مشهد قدیم چاووش زیارت

محمود ناظران پور
گنجینه‌ای تمام‌نشدنی از
تاریخ مشهد است؛ تاریخی
۱۰۰ ساله که او وقایع
آن را دیده یا از پدرش
شنیده است.
پدر او «حاج حسن ناظر»،
ناظر «آب خیابان» بوده
است؛ سمتی مهم در
نظام شهری و نظام
کشاورزی مشهد. او
سال‌های کودکی‌اش را
در «قلعه خیابان» گذرانده؛
جایی که آب خیابان پس
از گذر از شهر، به مصرف
کشاورزی می‌رسید.
محمود ناظران پور
خاطرات و دانسته‌های
فراوانی از مشهد قدیم
دارد؛ از آب خیابان، از
جغرافیای شهر، از فرهنگ
مردم و از آداب زیارت.
این بار در گفت‌وگو
با محمود ناظران پور
کوشیدیم گریزی به
جغرافیای حرم مطهر و
آداب تشریف به آن در
مشهد قدیم بزنم. آنچه در
ادامه می‌خوانید برش‌هایی
از این گفت‌وگو است.

● تولد خیابان در مشهد

مشهد جزو اولین شهرهایی است که خیابان داشته است. در روزگار نادرشاه
افشار که آب «چشمه‌گیلاس» را در قالب «نهر نادری» به مشهد آوردند، خیابان
هم در مشهد شکل گرفت. این خیابان، در قسمت بالاسر حضرت «بالاخیابان»
گفته می‌شد و در قسمت پایین پای حضرت «ته‌خیابان» یا «پایین خیابان».
آب نهر نادری از چشمه‌گیلاس در مسیر چناران می‌آمد و از حرم مطهر
می‌گذشت و تا کوه «سلطان مشرق» می‌رفت. این کوه سلطان مشرق همان تپه
بلندی است که الان در حاشیه جاده سرخس قرار دارد و یک رادار نظامی روی
آن نصب شده است. از دید مشهدی‌ها، خورشید هر روز از پشت این تپه طلوع
می‌کرد؛ برای همین هم اسمش را گذاشته‌اند سلطان مشرق.
نهر خیابان از وسط این مسیر می‌گذشت و همه باغ‌ها و زمین‌ها را سیراب
می‌کرد.

پدر من، «حاج حسن ناظر»، ناظر آب خیابان بود. مرحوم «محمدولی اسدی»
نایب‌التولیه وقت آستان قدس رضوی، مسئولیت این آب و نحوه تقسیم آن را
از چشمه‌گیلاس تا کوه سلطان مشرق به مرحوم پدرم داده بود. پدرم ناظر بود
و چندین «میراب» هم زیر دستش کار می‌کردند و امور کشاورزی را در دشت
مشهد سر و سامان می‌دادند.

آب نهر نادری از حرم مطهر رد می‌شد و تا پایین خیابان می‌رفت. از آنجا کج

می‌شد به سمت «غسال‌خانه» که مشهدی‌ها به آن «غسل‌خانه» می‌گفتند.
آب نهر، از آنجا از آخر بازار رضا (ع) حوالی میدان هفده شهریور می‌رفت تا
«شعبه نوش». بعد از آنجا از محدوده شهر خارج می‌شد و می‌رفت به سمت
روستای «محمدآباد» که همین منطقه محمدآباد فعلی باشد و از آنجا هم
می‌رفت به روستاهای پایین دست تا کوه سلطان مشرق.

● دروازه‌های مشهد در قدیم

تا همین روزگار نه چندان دور، دور شهر دیوار بوده و دروازه هم داشته است.
شب‌ها دروازه را می‌بسته‌اند و هر که دیرتر می‌رسیده، پشت دروازه می‌مانده
است.

در دوره‌ای که من یادم می‌آید، از برخی دروازه‌ها فقط نامش مانده بود؛ اما هنوز
بخش‌هایی از دروازه ته‌خیابان باقی بود. چهارچوب دروازه و بخشی از دیوار شهر
که به آن «بره» (با کشیدگی روی حرف ب) می‌گفتند، هنوز برج‌ها بود. بره تغییر
یافته «بارو» است و کوچه‌ای که در امتداد دیوار شهر کشیده شده بوده و محل
تردد مراقبان دیوار بوده را هم «کوچه بره» می‌نامیدند. بخشی از محل آن کوچه
الان به غلط به «کوچه بهره» معروف شده است.

شهر چندین دروازه داشت؛ از جمله دروازه ته‌خیابان، دروازه نوغان، دروازه
صراط، دروازه بالاخیابان، دروازه ارگ و دروازه عیدگاه. در همه طرف شهر، دهات